

ताहिर

वि.

राज्य (दिल्ली)

21 मार्च 1996

[न्यायमूर्ती डॉ. ए. एस. आनंद आणि एस. बी. मजमुदार]

दहशतवादी आणि विध्वंसक कारवाया (प्रतिबंध) कायदा, 1987 :

कलम ५ -- अधिसूचित क्षेत्रात अनधिकृत बंदुक ठेवल्याचा आणि दंगलखोरांच्या जमावाला पाठिंबा दिल्याचा आरोप - खटला - नियुक्त केलेल्या न्यायालयाने पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याच्या आधारे नोंदवलेली शिक्षा - योग्य मानली - आरोपी अधिसूचित क्षेत्रात जाणीवपूर्वक अनधिकृत बंदुक बाळगून होता कायद्यांतर्गत सुरू केलेली कार्यवाही कायद्याची मुदत संपल्यानंतरही सुरू राहिल आणि अंतिम निष्कर्ष आणि निर्धारण केल्याशिवाय संपणार नाही.

फौजदारी कायदा :

पोलिस अधिकाऱ्यांचा पुरावा - आरोपींवर दहशतवादी आणि विध्वंसक कारवाया (प्रतिबंध) कायद्याच्या कलम 5 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी खटला चालवला जातो. - अभियोग पक्षाद्वारे आरोपीला अटक करणाऱ्या पोलिस अधिकाऱ्यांना तपासण्यात आले. स्थानिक भागातील कोणत्याही स्वतंत्र साक्षीदाराला तपासले गेले नाही - नियुक्त न्यायालयाने पोलिस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याच्या आधारे दोषसिद्धी नोंदवली - असे मानले कि जर त्यांचा पुरावा विश्वासाहर् आणि विश्वासू असल्याचे आढळून आले तर पुष्टी देण्यासाठी स्वतंत्र साक्षीदाराच्या अनुपस्थितीत पोलिस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याच्या आधारे दोषसिद्धी नोंदवली जाऊ शकते.

अपीलकर्त्यावर दहशतवादी आणि विघटनकारी क्रियाकलाप (प्रतिबंध) कायदा, १९८७ च्या कलम 5 अंतर्गत गुन्हा दाखल करण्यात आला. अभियोग पक्षाचा खटला असा होता की 14.11.1990 रोजी अपीलकर्ता दिल्लीतील चांदनी चौकात दंगलखोरांच्या जमावाला पाठिंबा देत होता आणि तो हवेत

देशी बनावटीचे पिस्तूल हलवत असल्याचे आढळून आले. त्याला स्थानिक पोलिसांनी अटक केली आणि शस्त्र कायद्याचे कलम 27 द्वारे औपचारिकरित्या अटक करण्यात आली. ज्या ठिकाणाहून अपीलकर्त्याला अनधिकृत बंदुकीसह अटक करण्यात आली होती, ते ठिकाण टाडांतर्गत अधिसूचित केलेल्या भागात असल्याने, त्याच्याविरुद्ध कलम 5 अंतर्गत गुन्हा दाखल करण्यात आला. या तपासाचा समारोप नियुक्त केलेल्या न्यायालयासमोर अपीलकर्त्याच्या खटल्यात झाला ज्याने त्याला टाडाच्या कलम ५ च्या अंतर्गत दोषी ठरवले आणि त्याला पाच वर्षांच्या सश्रम कारावासाची आणि 5,000 रु. चा दंड ठोठावण्याची शिक्षा सुनावली.

या न्यायालयासमोर अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या अपीलात असे म्हटले गेले होते की ज्या अभियोग पक्षाच्या साक्षीदारांच्या पुराव्याच्या आधारे दोषसिद्धी नोंदवली गेली होती ते सर्व पोलिस अधिकारी होते आणि त्यांची पुष्टी करण्यासाठी कोणताही स्वतंत्र साक्षीदाराच्या अनुपस्थितीत अपीलकर्त्याची दोषसिद्धी टिकवून ठेवण्यासाठी त्यांच्या साक्षीवर अवलंबून राहणे सुरक्षित नव्हते; कोणत्याही परिस्थितीत, अपीलकर्त्याला टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत 20.10.1987 दिनांकित अधिसूचनेनुसार दोषी ठरवले जाऊ शकत नाही. टाडाच्या उद्देशांसाठी दिल्लीला अधिसूचित क्षेत्र म्हणून घोषित करणे कालबाह्य झाले होते आणि त्यामुळे असे म्हटले जाऊ शकत नाही की कायद्याच्या समाप्तीनंतर हा परिसर टाडा अंतर्गत अधिसूचित क्षेत्र राहिला आणि; अपीलकर्त्याच्या हातात पिस्तूल आणि कोणतीही दहशतवादी क्रिया यातील कोणताही संबंध दर्शविण्यासाठी फिर्यादी पक्षाने अभिलेखावर कोणताही पुरावा आणला नसल्यामुळे, टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत त्याची शिक्षा कायम ठेवली जाऊ शकली नाही.

अपील फेटाळत, या न्यायालयाने

असे मानले कि 1.1. जेथे काळजीपूर्वक केलेल्या छाननीनंतर पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्यांमुळे आत्मविश्वास निर्माण होतो आणि ती विश्वासाहर् आणि विश्वसनीय असल्याचे आढळून येते, तेव्हा दोषसिद्धीच्या आधारावर आणि त्यांच्या पुराव्याची पुष्टी करण्यासाठी परिसरातील काही स्वतंत्र साक्षीदारांची अनुपस्थिती कोणत्याही प्रकारे फिर्यादी खटल्याच्या श्रेयक्षमतेवर परिणाम करत नाही. [761 - E-F]

1.2. सदर प्रकरणात, पोलिस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याचे गंभीर विश्लेषण असे दाखवते की ते विश्वासाहर् साक्षीदार आहेत आणि त्यांच्या पुराव्यांमध्ये कोणत्याही प्रकारची दुर्बलता नाही. त्यांच्या

प्रदीर्घ उलटतपासणीत असे काहीही समोर आलेले नाही ज्यामुळे त्यांच्या सत्यतेबद्दल कोणतीही शंका निर्माण होऊ शकेल. परिस्थितीचा स्थितिविशेष लक्षात घेता, जेव्हा अपीलकर्त्याला देशी बनावटीच्या पिस्तूलासह पकडण्यात आले, तेव्हा परिसरातील कोणत्याही स्वतंत्र साक्षीदाराची चौकशी करण्यात फिर्यादी पक्षाचे अपयश हे फिर्यादी प्रकरणाची विश्वासाहता कमी करत नाही. [761 - G - H]

2. ज्या अधिसूचित क्षेत्रातून अपीलकर्त्याला पकडण्यात आले होते, ते क्षेत्र नीरधिसूचित करण्यात आलेले नाही . त्यामुळे कायद्याची मुदत संपल्यानंतर ते क्षेत्र अधिसूचित क्षेत्र म्हणून 'बंद' झाले आहे असे म्हणता येणार नाही. शिवाय, टाडाची मुदत संपल्यानंतरही, त्याअंतर्गत सुरू केलेली कार्यवाही अंतिम निष्कर्ष आणि निर्धारणाशिवाय संपणार नाही आणि कायद्याची मुदत संपल्यानंतरही ती सुरू ठेवावी लागतील. [762 - C ; B] मोहम्मद. इक्बाल मदार शेख वि. महाराष्ट्र राज्य, [1996] 1 एस. सी. सी. 722, यावर अवलंबून होते.

3. अपीलकर्त्याकडे अधिसूचित भागात विनापरवाना बंदूक जाणीवपूर्वक होती आणि त्यामुळे त्याला टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत योग्यरित्या दोषी ठरवण्यात आले. खटल्याची प्रस्थापित तथ्ये आणि परिस्थितींमध्ये नियुक्त न्यायालयाने नोंदवलेली शिक्षा योग्य आहे. [762 - G]

Sanjay Dutt v . State of Maharashtra , [1994] 5 SCC 410 , followed .

फौजदारी अपील न्यायाधिकरण : फौजदारी अपील क्रमांक 835/1995 .

सत्र प्रकरण क्रमांक 171/1995 मधील दुसरे अप्पर न्यायाधीश, दिल्ली आणि नियुक्त न्यायालयाच्या 1/8.8.95 तारखेच्या निर्णय आणि आदेशावरून,

डी. डी. ठाकूर आणि आर. एन. केशवानी अपीलकर्त्यांसाठी.

शशी किरण आणि बी. कृष्ण प्रसाद. प्रतिवादींसाठी .

न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती डॉ. आनंद यांनी दिला.

अपीलकर्त्याने टाडाच्या कलम 19 अंतर्गत या अपीलाद्वारे नियुक्त न्यायालय II, दिल्ली यांनी 1 ऑगस्ट 1995 रोजी नोंदवलेल्या दहशतवादी आणि विध्वंसक कारवाया (प्रतिबंध) कायदा 1987 (यापुढे टाडा म्हणून संदर्भित) च्या कलम 5 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी त्याच्या दोषसिद्धी आणि शिक्षेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले आहे.

अभियोग पक्षाच्या प्रकरणानुसार, दिनांक 14.11.1990 रोजी दिल्लीतील चांदनी चौकातील गुरुद्वारा सीस गंज साहिब येथे जमाव जमला आणि ईदगाह उद्यानाच्या दिशेने मिरवणूक काढली. ईदगाह पार्कमध्ये एक बैठक सुरू होती जिथे काही वक्त्यांनी काही चिथावणीखोर भाषणे केली ज्यामुळे जातीय दंगली झाल्या. अपीलकर्ता दंगलखोरांच्या जमावाला पाठिंबा देत होता आणि त्याच्या हातात देशी बनावटीचे पिस्तूल असून तो ते हवेत उडवत असल्याचे आढळून आले. पोलिसांनी काही जणांना अटक केली. अपीलकर्त्याला उप निरीक्षक दिदार एस. एच. ओ. अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक 4 ने पकडले, ज्याने त्याला पिस्तूलासह पकडले. त्यानंतर अपीलकर्त्याला उप निरीक्षक सुखबीर सिंग अभियोग पक्षाचा साक्षीदार क्रमांक 7 याच्याकडे सोपवण्यात आले, ज्यांनी त्याला दंगलीच्या प्रकरणात अटक केली आणि नंतर शस्त्र कायद्याच्या कलम 27 अंतर्गत कोणत्याही अधिकाराशिवाय देशी बनावटीचे पिस्तूल बाळगल्याबद्दल त्याला औपचारिकपणे अटक केली. ज्यांनी एफआयआर नोंदवला आणि एफ आय आरची प्रत एस आय सुखबीर सिंग अभियोग पक्षाचे साक्षीदार क्रमांक 7 कडे पाठवण्यात आली. अपीलकर्त्याच्या अटकेनंतर, त्याच्याकडून देशी बनावटीचे पिस्तूल जप्त करण्यात आले आणि मोहरार हेड कॉन्स्टेबल (मलखाना) पी. डब्ल्यू. 3 कडे ठेवलेल्या पार्सलमध्ये सीलबंद करण्यात आले. देशी बनावटीचे पिस्तूल असलेले पार्सल नंतर केंद्रीय न्यायवैद्यक विज्ञान प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठवण्यात आले आणि बॅलिस्टिक तज्ज्ञांनी असे मत व्यक्त केले की 12 बोअरचे देशी बनावटीचे पिस्तूल हे शस्त्रास्त्र कायदा 1959 मध्ये परिभाषित केल्यानुसार एक फायर आर्म होते आणि असे आढळून आले कि ते कार्यरत होते. केंद्रीय न्यायवैद्यक विज्ञान प्रयोगशाळेचा अहवाल तज्ज्ञांच्या मतासह दिनांक 27.12.1990 रोजी प्राप्त झाला. ज्या ठिकाणाहून अनधिकृत फायर आर्मसह अपीलकर्त्याला अटक करण्यात आली ती जागा टाडांतर्गत अधिसूचित केलेल्या भागात असल्याने, तपास संस्थेने वैधानिक मंजूरी मिळवल्यानंतर टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी अपीलकर्त्याविरुद्ध गुन्हा दाखल केला. तपास पूर्ण झाल्यावर, अपीलकर्त्याला नियुक्त न्यायालयासमोर खटल्याच्या सुनावणीसाठी पाठवण्यात आले आणि टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवल्यानंतर, त्याला पाच वर्षांसाठी सक्तमजुरी आणि रु. 1,000 चा दंड ठोठावण्याची आणि दंड भरण्यात चूक झाल्यास पुढील दोन महिन्यांसाठी सक्तमजुरी अशी शिक्षा सुनावण्यात आली.

अपीलकर्त्याच्या गुन्ह्याशी संबंधाच्या दृष्टीने फिर्यादी पक्षाने सात साक्षीदार तपासले . पी. डब्ल्यू. 1 हा कर्तव्य अधिकारी आहे ज्याने औपचारिक एफ. आय. आर. एक्स. नोंदवला आहे. पी. डब्ल्यू. 1/ देशी बनावटीचे पिस्तूल असलेले सीलबंद पार्सल पी. डब्ल्यू. 2 द्वारे मोहरन हेड कॉन्स्टेबल मलखाना पी. डब्ल्यू. 3 कडून केंद्रीय न्यायवैद्यक विज्ञान प्रयोगशाळेत नेण्यात आले. तेथील हे साक्षीदार औपचारिक स्वरूपाचे आहेत.

पीडब्लू 4, इन्स्पेक्टर दीदार सिंग त्या वेळी परिसराचे एस. एच. ओ. होते आणि पोलीस दलासह घटनास्थळी उपस्थित होते. इन्स्पेक्टर दिदार सिंग पी. डब्ल्यू. 4 यांच्या पुराव्यातून हे स्पष्टपणे दिसून येते की अपीलकर्त्याला 14.11.1990 रोजी संध्याकाळी सुमारे 4:30 वाजता घटनास्थळी अटक करण्यात आली होती आणि त्यावेळी हातात देशी बनावटीचे पिस्तूल घेऊन तो ते हवेत उडवत असल्याचे आढळून आला होता. ईदगाह पार्कमध्ये केलेल्या चिथावणीखोर भाषणांमुळे जातीय दंगली उसळल्या होत्या आणि ईदगाह रोडवर उपस्थित दंगलखोर जमावाकडून विरोधी पक्षावर विटा, दगड आणि इतर क्षेपणास्त्रे फेकली जात होती, असेही त्याच्या पुराव्यातून स्पष्ट होते. कॉन्स्टेबल महाबीर सिंग पी. डब्ल्यू. 5 यांनी सर्व महत्वाच्या तपशीलांमध्ये इन्स्पेक्टर दिदार सिंग पी. डब्ल्यू. 4 यांच्या विधानाला पूर्णपणे पुष्टी दिली. औपचारिक एफ. आय. आर. नोंदवण्यासाठी पी. डब्ल्यू. 4 कडून पोलीस ठाण्यात रक्का घेऊन जाणारे तेच होते. ए. एस. आय. दिवानी राम पी. डब्ल्यू. 6 आणि निरीक्षक सुखबीर सिंग पी. डब्ल्यू. 7 यांनीही दिदार सिंग पी. डब्ल्यू. 4 च्या पुराव्याला पुष्टी दिली आहे. अपीलकर्त्याविरुद्ध खोटी साक्ष का द्यावी हे दाखवण्यासाठी यापैकी कोणत्याही साक्षीदारांच्या पुराव्यातून काहीही समोर आले नाही . त्यांनी त्यांनी घटना स्पष्ट आणि ठोसपणे सांगितली आहे आणि त्यांचे पुरावे आत्मविश्वास निर्माण करतात. उलटतपासणीत त्यांची साक्ष अढळ राहिलेली आहे.

अपीलकर्त्याने Cr.P.C च्या कलम 313 अंतर्गत नोंदवलेल्या आपल्या जबाबात निर्दोष असल्याचा दावा केला आणि सांगितले की ईदगाहजवळ आणि त्याच्या आसपास काही दंगली सुरू असताना त्याला फिल्म्सतानजवळील त्याच्या घराबाहेर असलेल्या चहाच्या दुकानातून पकडण्यात आले आणि नंतर त्याला पोलीस ठाण्यात नेण्यात आले आणि या प्रकरणात अडकवण्यात आले. मात्र, या अपीलकर्त्याने बचावासाठी कोणताही पुरावा सादर केला नाही. मात्र, या कथित खोट्या गुंतवण्याचे कारण स्पष्ट करण्यात आलेले नाही.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. डी. डी. ठाकूर यांनी सादर केले की पी. डब्ल्यू. 4 ते पी. डब्ल्यू. 7, ज्यांच्या पुराव्यावर दोषसिद्धी नोंदवली गेली आहे, ते सर्व पोलिस अधिकारी होते आणि त्यांची पुष्टी करण्यासाठी कोणताही स्वतंत्र साक्षीदार नसल्यामुळे, अपीलकर्त्याची दोषसिद्धी टिकवून ठेवण्यासाठी त्यांच्या पुराव्यावर अवलंबून राहणे सुरक्षित नव्हते. आम्ही सहमत होऊ शकत नाही. आमच्या मते, पोलीस अधिकाऱ्यांच्या साक्षीशी कोणतीही दुर्बलता जोडली जात नाही, केवळ ते पोलीस दलाचे आहेत आणि विश्वासाह आढळल्यास, काही साक्षीदाराकडून पुष्टी केल्याशिवाय पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्यावर दोषसिद्धी नोंदवली जाऊ शकत नाही असे सांगणारा कोणताही कायदा किंवा पुरावा नाही. तथापि, सूत्रपणाचा नियमाला फक्त त्यांच्या पुराव्याची अधिक काळजीपूर्वक छाननी करण्याची आवश्यकता असते कारण त्यांनी सादर केलेल्या खटल्याच्या निकालात त्यांना स्वारस्य आहे असे म्हटले जाऊ शकते. जेथे पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याची काळजीपूर्वक छाननी केल्यानंतर आत्मविश्वासाला प्रेरणा मिळते आणि तो विश्वासाह आणि विश्वासु असल्याचे आढळून येते, तो दोषसिद्धीचा आधार तयार करू शकतो, आणि त्यांच्या पुराव्याला पुष्टी देण्यासाठी परिसरातील काही स्वतंत्र साक्षीदारांची अनुपस्थिती कोणत्याही प्रकारे फिर्यादी खटल्याचा पात्रतेच्या श्रेयावर परिणाम करत नाही.

वरील चार पोलीस अधिकाऱ्यांच्या पुराव्याच्या आमच्या गंभीर विश्लेषणाने आमच्या मनात अशी छाप निर्माण केली आहे की ते विश्वासाह साक्षीदार आहेत आणि त्यांच्या पुराव्यांमध्ये कोणत्याही प्रकारचा दोष नाही. त्यांच्या प्रदीर्घ उलटतपासणीत असे काहीही समोर आलेले नाही ज्यामुळे त्यांच्या सत्यतेबद्दल कोणतीही शंका निर्माण होऊ शकेल. आम्हाला पुरावे विश्वासाह वाटतात. स्थितिविशेषची परीस्थिति लक्षात घेता, जेव्हा अपीलकर्त्याला देशी बनावटीच्या पिस्तूलासह अटक करण्यात आली होती तेव्हा परिसरातील कोणताही स्वतंत्र साक्षीदार तपासण्यात असलेले फिर्यादीचे अपयश हे फिर्यादी प्रकरणाची विश्वसनीयता कमी करत नाही. देशी बनावटीच्या पिस्तूलासह अपीलकर्त्याला अटक केल्याच्या अभेद्य पुराव्याचा सामना करत एच. ए. ठाकूर यांनी सादर केले की टाडाच्या उद्देशाने दिल्लीला अधिसूचित क्षेत्र म्हणून घोषित करणारी 20 ऑक्टोबर 1987 रोजीची अधिसूचना हा कायदाच संपुष्टात आल्याने रद्द झाली होती आणि असे म्हणता येणार नाही की कायदा संपुष्टात आल्यानंतरही क्षेत्र टाडा अंतर्गत अधिसूचित क्षेत्र म्हणूनच कायम राहिले आणि त्यामुळे अपीलकर्त्याला टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवता येणार नाही. या सादरीकरणाला काही बळ नाही आणि ते फेटाळले जाणे योग्य आहे. मोहम्मद. इक्बाल मदार शेख वि. महाराष्ट्र राज्य, [1996] 1 एस. सी. सी. 722 या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने या कायद्याच्या समाप्तीच्या

परिणामाचा स्पष्टपणे विचार केला आहे आणि असे मत व्यक्त केले आहे की या कायद्याच्या समाप्तीनंतरही, त्या कायद्यांतर्गत सुरू केलेली कार्यवाही अंतिम निष्कर्ष आणि निर्धारणाशिवाय संपुष्टात येणार नाही आणि कायद्याची मुदत संपल्यानंतरही ती सुरू ठेवावी लागतील. ज्या अधिसूचित क्षेत्रातून अपीलकर्त्याला पकडण्यात आले होते, ते क्षेत्र निरधिसूचित करण्यात आलेले नाही आणि त्यामुळे कायद्याची मुदत संपल्यानंतर हे क्षेत्र अधिसूचित क्षेत्र म्हणून 'बंद' झाले आहे, असा युक्तिवाद करणे व्यर्थ आहे.

श्री. ठाकूर यांनी शेवटी सांगितले की, अपीलकर्त्याच्या हातात पिस्तूल आणि कोणत्याही दहशतवादी कारवायांमधील कोणताही संबंध दर्शविण्यासाठी फिर्यादी पक्षाने रेकॉर्डवर कोणताही पुरावा आणलेला नसल्यामुळे, टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत त्याची दोषसिद्धी कायम ठेवता येणार नाही. हा युक्तिवाद देखील केवळ नाकारल्या जाणास पात्र आहे. या न्यायालयाचे घटनापीठाने संजय दत्त वि. महाराष्ट्र राज्य, [1994] 5 एस. सी. सी. 410 मध्ये असे नमूद केले आहे की शस्त्र कायद्यांतर्गत शस्त्राचे वर्णनाचे उत्तर देणाऱ्या शस्त्राचा कोणत्याही परवान्याशिवाय, अधिसूचित क्षेत्रात केवळ जाणीवपूर्वक ताबा बाळगणे टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत शिक्षेला पात्र ठरते आणि त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, आरोपी पाच वर्षांपेक्षा कमी नसणाऱ्या परंतु आजीवन कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असेल आणि दंडासहि पात्र असेल. नियुक्त केलेल्या न्यायालयाने खटल्याची प्रस्थापित तथ्ये आणि परिस्थितींमध्ये टाडाच्या कलम 5 अंतर्गत नोंदवलेल्या अपीलकर्त्याची शिक्षा योग्य आहे. अयशस्वी होते अशी कोणतीही योग्यता या अपीलमध्ये नाही व याद्वारे फेटाळले जाते.

R. P.

अपील फेटाळण्यात आले .

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".